

ՎԱՆԻ ՆԱՀԱՆԳԸ ՆԵՐԿԱՅՈՒՄՍ *)

XVII

Վ ա ն Բ ա դ ա Բ ր

Վանի բնակիչները.—Թիւրքերը. Թիւրքերի յարաբերութիւնները հայերի հետ:
Քրդերը. Գնչուները.—բնակավայրը, Թիւրք, նկարագիրն ու զրադումները:

Վանեցիները զբաղումները մասին մեր խօսքը վերջացնելուց
յետոյ, կ'ամենում ենք որոշել վանեցիների ընդհանուր Թիւրք և
ապա մասնաւորել մեր խօսքը հայերի մասին, իսկ նախքան
հայերի մասին խօսելը անհրաժեշտ ենք համարում միջանի խօսք
ասել Թիւրքերի և միւս տարրերի մասին:

Վան քաղաքի ամբողջ ազգաբնակչութեան Թիւրք համնում
է 27,000-ի, իսկ եթէ արուարձաններն էլ միասին հաշուենք,
կ'ունենանք մօտ 50,000 Թիւրք: Թիւրքերի Թիւ համնում է
11000-ի, հայերինը՝ 15,000, իսկ 1,000՝ միւս տարրերն—գնչու,
քիւրդ և այլն:

Թիւրքերի $\frac{1}{10}$ մասը ապրում է Քաղաքամիջում, իսկ մնա-
ցած մասը Այգեհատանի Շամիրամայ Թաղ, Կլոյ տար, Հայկա-
վանք, ս. Յակոբ, Նորաշէն կոչուած մասերում, տեղ-տեղ էլ հա-
յերի Թաղերում:

Թիւրքերը, ինչպէս յայտնի է, դաւանութեամբ սիւննի են,
խօսում են օսմաներէն կամ Թիւրքերէն լեզուի տեղական գա-
ւառաբարբառով:

Վանեցի Թիւրքերը վաճառականութեամբ կամ արհեստնե-
րով չեն զբաղւում. շատ թէ քիչ կրթուած դասակարգը կառա-
վարութեան գործերում պաշտօն է ձեռք բերում, մի մասը թէ
քաղաքում և թէ գիւղերում սեփական կալուածների ունենալով
զբաղւում է երկրագործութեամբ և անասնապահութեամբ: Ա-
ռևտուրի մէջ կան նպարավաճառութեամբ զբաղուող հասարակ

*) Տես «Մուրճ», № 8.

խանութպաններ, վերջերս ոմանք էլ սկսած են մանրավաճառութեամբ զբաղուել: Մսավաճառութիւն, բաղչէպանութիւն, պախէզպանութիւն թիւրքերի սիրելի զբաղումներն են և զրեթէ միայն նրանց ձեռքումն են գտնուում այդ զբաղումները:

Եթէ այս ու այն պարապումներով զբաղողները համեմատական ցուցակ կազմելու լինենք, պիտի ունենանք մօտաւորապէս հետեւեալը.

Պետական պաշտօն վարողները կազմում են	23%
կալուածատէրեր (տուն, խանութ, այգի, արտ, անասուն ունեցողներ)	» . 35%
նպարավաճառներ	» . 12%
մսագործներ	» . 8%
բաղչէպաններ և պախէզպաններ (բանջարանոց և սեխաստան մշակողներ)	» . 13%
զանազան արհեստներով և զբաղումներով պարապողները	» . 9%

Տնտեսապէս միջակ վիճակ ունին, կալուածատէրերն ու պաշտօնեաները բաւական բարեկեցիկ, իսկ միւս գործերով զբաղողները շատ էլ նախանձելի վիճակ չունին, կայ նաև աղքատների կամ թշուառների մի մեծ դասակարգ: Առաջին խումբին պատկանող որեւէ ընտանիք տարեկան ելւմուտք ունենում է 30—100 լիւրա, իսկ վերջին դասակարգին պատկանող ընտանիքը՝ 5—8 լիւրա: Թէև ջանքեր լինում են աւելի բարեկեցիկ, վայելուչ և ճշգրիտ կեանք վարելու համար, սակայն այնքան չեն յաջողում, տնտեսապէս չեն, ծախսեր աւելում են առանց հաշուի:

Ինչպէս յիշեցինք դէպի կրթութիւն շատ սէր չունին, թէև կառավարութիւնը աշխատում է ուսման կարևորութիւնը զգացնել տալ ժողովրդին, բայց յաջողութիւնը դեռ շատ չնչին է: Թէև իւրաքանչիւր թաղի մէջ կամ մզկիթներին կից կան թաղային կամ ծխական տարրական վարժարաններ, բայց բոլորովին անխնամ վիճակի մէջ են: Այդ կարգի դպրոցներում հաւաքուած մանուկների խնամքը յանձնւում է մէկ մուլլայի կամ խոյայի, որ մութ ու խոնաւ խցիկներում ծալապատիկ նստող իր աշակերտներին տըխատում է սովորեցնել զուրանի ու մայրենի լեզուի պարզ ընթերցում և պարզ հաշիւ:

Ընդամենը 9 հատ դպրոց ունեն թիւրքերը (3-ը Բաղաբամիշում, միւսները Այդեստանում), որոնցից մէկի մէջ—Իսքէնդէր-փաշա-մէջրէսէսի կոչուած դպրոցում—յատկապէս կըրօնաւորներ են պատրաստւում: Այս բոլոր դպրոցների մէջ հաւաքուած են ընդամենը—1000-ի չափ մանչ աշակերտներ:

1901 թուին բացուեցաւ Վանի թրքուհիներէ հա-
մար աղջկանց վարժարան, ուր պաշտօնավարում է մի հայ
վարժուհի. աշակերտուհիներէ թիւը դեռեւս շատ սահմանա-
փակ է. ուսանելի առարկաներն են մայրենի լեզուի ընթեր-
ցում, ուսանողուհիները մասնաւորապէս գորգագործութեան ար-
հեստը պիտի սովորին: Յարատուութիւն կ'ունենայ այդ դպրո-
ցը թէ ոչ, այդ ապագան ցոյց կուտայ:

Ութսունական թուականից սկսած Վանում գոյութիւն
ունի ըրւշտիէ էսքէրիէ մէքթէրի—գինուորական միջնակարգ
վարժարան—ունի միջնակարգ նախակրթութեան 6-ամեայ
ըրջան, աշակերտների թիւն է 200, պաշտօնեաների թիւը 8:
Տեսուչը և ուսուցիչներից 4 հոգի գինուորական պաշտօնեաներ
են, իսկ մնացած 3-ը կրօնականներ: Ուսանելի առարկաներն
են՝ մայրենի լեզուն, կրօն, ֆրանսերէն, թուաբանութիւն, ազ-
գային պատմութիւն, աշխարհագրութիւն, գեղագրութիւն, գը-
ծագրութիւն, երաժշտութիւն: Մինչև 1900 թիւը դպրոցը սե-
փական շէնք չունէր, իսկ յիշեալ թուին ժողովրդական հան-
գանակութեամբ մի գեղեցիկ շէնք հիմնուեցաւ: Դպրոցի տարե-
կան ծախքն ամբողջապէս կառավարութիւնն է վճարում: Դըպ-
րոցի ըրջանաւարտները իրանց ձեռքում աւարտման վկայական
ունենալով իրաւունք ունին էրզրումի նոյնանուն դպրոցը մըտ-
նելու ուսում ստանալու, իսկ այստեղից էլ Պոլսի բարձրագոյն
ընթացքն շարունակելու: Բարձրագոյն դասընթացքի ըրջանա-
ւարտները գինուորական պաշտօնեաներ են դառնում:

Վանեցի թիւրքերը կրօնասէր են, տառացի կերպով պահ-
պանում են նախնական աւանդութիւններ, բարեպաշտութեամբ
կատարում են իրանց կրօնական պարտականութիւնները: Սա-
կայն նշանները ցոյց են տալիս որ կամաց-կամաց կրօնական
գեղծումներ թիւրքերի մէջն էլ սպրդում են: Ինչպէս յայտնի է
Մեծ Խալիֆա Մուհամմէդը խիստ կերպով արգելած է ոգելից
խմիչքների գործածութիւնն, ամբողջ 13 դար մուսուլմանները
սրբութեամբ պահել են այդ պատուէրը, անշուշտ մեծամեծ օ-
գուտներ և բարիք վայելելով, իսկ այժմ ինչպէս ուրիշ տեղերի
նոյնպէս և Վանի թիւրքերի մէջ բաւական ընդհանրացել է
խմիչք գործածելու մոլութիւնը, թէև անցած տարում իրատէի
սէնիէ-ով—կայսերական հրովարտակով—խիստ պատուէրներ
տրուեցան խմիչք գործածողներին, բայց և այնպէս չարիքն
արմատախիլ անել բաւական դժուար է երևում, մոլութիւննե-
րը նախ զարգացած համարուած դասակարգի մէջն են մտնում
և այնտեղից անցնում հասարակութեան մէջ:

Վանի թիւրքերը համեմատելով իրանց օտար քաղաքացի
Սեպտեմբեր, 1904.

ազգակիցները հետ բնաւորութեամբ մեղմ, քաղցրաբարոյ և միամիտ են, համեարաշխութեան գաղափարը մարմնացած է նրանց մէջ, մի գեղեցիկ սովորութիւն ունին, մանաւանդ ձմեռուան շրջանի մէջ—գիշերները իւրաքանչիւր թաղամասում հաւաքումներ են տեղի ունենում, որովհետեւ հասարակական ժողովարաններ—կլուբներ չունեն, այսօր մէկի՝ վաղը միւսի տունն են հաւաքում, գլխաւորաբար չափահաս մարդիկ, այստեղ խօսում են օրուայ խնդիրների, լուրերի մասին, խորհըրդակցում են հասարակական բնաւորութիւն ունեցող հարցերի մասին, արծարծում են զանազան հարցեր ու խնդիրներ և լուծում են. շատ անգամ այս հաւաքումների մէջ եղած որոշումներ անմիջապէս պաշտօնական վճռի են փոխում: Վանում միայն թիւրքերն ունին այս գեղեցիկ սովորութիւնը, որով թէ ժամանցներ են ունենում, թէ զուարճանում են և թէ հասարակութեան մէջ օրուայ հարց եղող խնդիրներին ծանօթանում են. ոչ մի անկարգութիւն տեղի չի ունենում այս հաւաքումների մէջ:

Թէև բազմակնութիւն թոյլատրուած է թիւրքերին, բայց վանում կարելի է մատի վրայ համրել մէկից աւելի կին պահող թիւրքերին, անշուշտ տնտեսական պայմաններն էլ արգելք են լինում միջանի կին պահելու: Կնթողութիւն էլ շատ քիչ է պատահում, բայց անբարոյականութիւն, ուրիշ խօսքով գաղտնի ապօրինի կենակցութիւն բաւական տարածուած է վանեցի թիւրքերի մանաւանդ երիտասարդների մէջ, օրէնքը թէև արգելում է և կառավարութիւնն էլ հետամուտ է այդ գեղծման մէջ գտնուողներին ձեռք բերելու և պատիժներ տալու, բայց և այնպէս ճար չի լինում, որովհետեւ թիւրք տարրը վաւաշոտ է և իր կրքերի մէջ անսանձ: Խաղամուկութիւն էլ բաւական ընդհանրացած մուկութիւն է դարձել: Որովհետեւ թիւրքերը չունենալով կանոնաւոր զբաղում տարուայ մեծ մասը պարապ են անց կացնում, այդ պատճառով իրանց պարապ ժամերի մեծ մասն էլ անց են կացնում կազիններում, կահվէներում (խաղատուն), այնտեղ թէ զուարճանալու և թէ միմիանցից փող շորթելու համար կումար են խաղում: Քիչ թիւ չեն կազմում այնպիսի ընտանիքի հայրեր, որոնք իրանց տարուայ ամբողջ վաստակը ձմեռուայ ընթացքում խաղով կորցնում են, իրանց ընտանիքն անօրինակ թշուառութեան զոհ դարձնելով:

Վանեցի թիւրքերի յարաբերութիւնը իրանց հայրենակից հայերի հետ ներկայումս գոհացուցիչ է, աւելի գոհացուցիչ պիտի լինէր եթէ տեղի չունենար 96 թուի անախորժ դէպքը: Թիւրքերը կատարելապէս համոզուած են որ առանց հայերի

իրանք ապրել չեն կարող, մանաւանդ զարգացած դասակարգը դնահատում է հայերի աշխատասիրութիւնը...

Վանում կան 40 տան չափ բիւրդեր, որոնք զանազան գիւղերից գաղթելով քաղաք, իրանց բնակութիւն հաստատել են քաղաքի զանազան մասերում և մանաւանդ Շամիրամ կոչուած թիւրքական թաղում: Սրանցից շատերը արդէն ժամանակի ընթացքում թողնելով քրդական կոպիտ վարքուբարքը թիւրքացել են, նորեկներն էլ հետզհետէ միեւնոյն ձևով քաղաքակրթւում են.

30 տան չափ էլ գնչուներ (մորթւմ, բոշա) կան Վանում, որոնք թէև թափառաշրջիկ կեանք են վարում, բայց վերջին տարիներումս բաւական հողեր և կալուածներ ձեռք բերին և բնակութիւն հաստատեցին Գաղաքամիջի պարիսպներից դուրս, դէպ արեւելք Այգեստանի արեւմտեան ծայր կազմող «Փշով փողան» կոչուած փողոցի մէջ: Ունեն սեփական լեզու, խօսում են նաև թիւրքերէն, հայերէն և բիւրդերէն, ամառները թափառում են նահանգի զանազան մասերը, զբաղւում են նուագածութեամբ, երաժշտութեամբ, բանաստեղծական տաղանդ էլ ունին, Վանի թիւրքերէն ժողովրդական երգերի հեղինակները սրանք են, մաղազործութեամբ էլ զբաղւում են, կախարդութիւններ և հմայութիւններ են անում, առանձին և մասնազետական սէր ունեն դէպի գողութիւն: Իրանց կեանքի ներքին պայմանները միայն իրանց ծանօթ է:

Աննշան թուով պարսիկներ էլ կան Վանում, որոնց մեծամասնութիւնը պանդուխտ է, որոնց մասին խօսել անկարևոր է. ուրիշ օտարազգիներից կան Վանում անհատներ, որոնք պաշտօնով միայն Վանում հաստատուած են:

XVIII

Հայերը.— Թիւր. գաղթականական հոսանքը դէպի ներս ու դուրս. գաղթականների վիճակը Վանում. վանեցիների զբաղումը. տոկոնութիւն և սէր արհեստների և վաճառականութեան մէջ. տնտեսական վիճակը. համեմատութիւն ուրիշ քաղաքացիների հետ. անպատ պայմաններ և աղէտներ (1876-ի հրդեհը. 1878—79-ի սովը. 1896-ի աղէտը. 1897—99-ի սովը). բերդարգելութիւն հայրենիքում. դինուորական տուրք. ապրուստ 80-ական թուականներին և ներկայումս. ապրուստի միջին գինը ներկայումս. միջանի կենսական պիտոյքների ապացոյց. եկամուտք. անհատասարակչաութիւն. դրամական տագնապ. ընդհանուր կրիզիս. վաշխառութիւն. տնտեսականի համեմատ դասակարգերը. տարեկան իւր իւրաքանչիւր դասակարգի. վանեցու տնտեսագիտութիւն. զործող շատ՝ զործը քիչ:

Ինչպէս ամբողջ նազանգի նոյնպէս և քաղաքի բնակիչները մէջ հայերը մեծամասնութիւն են կազմում. Գաղաքում

հայերի թիւը հասնում է 15,000-ի: Այս թիւը սակայն փոփոխական և ելևէջների ենթակայ է, որովհետեւ կայ մէկ հոսանք որ անակնկալ երբեմն պակսեցնում է հայերի թիւը, երբեմն շատացնում է, գաղթականութեան հոսանքն է դա: Գաղթականութիւն Վանից դէպի օտար քաղաքներ—գաղթականութիւն նահանգի դանազան մասերից դէպի քաղաք, առաջինը պակսեցնում, իսկ երկրորդը մեծացնում է հայերի թիւը քաղաքում: Միառմի յիշել այստեղ թէ որ թուերին հայերը քաղաքից գաղթել են դէպի դուրսերը մեզ շատ հեռուն կը տանի, յիշենք միայն վերջին գաղթականութեան ժամանակը, այս շրջանը սկսւում է 1896 թուից և շարունակւում է մինչև այժմ, թէև հիմա համեմատաբար շատ չնչին թիւ են կազմում գաղթողները, բայց և այնպէս իրաւունք ունենք ասելու թէ այդ հոսանքը դեռ կայ, որովհետեւ առնուազն 10 տուն գաղթում են տարուան ընթացքում: Գաղթավայրերը նոյն տեղերն են, ուր որ պանդրխտութեան են գնում վանեցիները ներկայումս դրամ շահելու համար:

Դէպի դուրս գաղթողների տեղն են բռնում և աւելի մեծ թիւ են կազմում դէպի ներս գաղթողները: Այս հոսանքը վաղուց կայ. բայց աւելի սաստկացաւ 1895 թուից սկսած: Այժմ կան բազմաթիւ գիւղացի գաղթականներ, որոնք քաղաքում տուն, այգի, կալուած ունեն. զբաղւում են վաճառականութեամբ և արհեստներով: Գաղթականների մէջ մեծ թիւ են կազմում շատախցիներ, տնեցիներ, մոկաքիներ, սպարկերտցիները և քաղաքի շուրջը գտնուող գիւղացիներն ինչպէս նաև աղբակեցիները: Սրանք իրանց տուն-տեղ, մալ ու մուլք թողնելով երբ մտնում են քաղաք յանձն են առնում ամեն տեսակ նեղութիւններ, անկարողները մուրում են, կարողները ծառայութեան մտնում, սարակութիւն են անում (այսինքն գարնան և ամրան ընթացքում այգի են փորում, ցորեն, խոտ են քահում), խնայողութեամբ հետզհետէ իրանց վիճակը բարւոքում են, կամաց-կամաց առաջ են գնում և սեփական կալուածներ ու գործ են ձեռք բերում: Ներկայ բնակչութեան 15% կազմում են 1895 թուից սկսած գաղթողները. եթէ պատելու լինենք հայաբնակ թաղերը, իւրաքանչիւր քայլափոխին պիտի հանդիպենք գաղթականների, որոնք իբրեւ տնուոր (վարձկալ) մնում են այս ու այն հայի տան մէջ. իրանց նստած տեղերի համար վարձ չեն տալիս, կամ բոլորովին ձրի են նստում տան մէջ կամ վարձի փոխարէն իրբեմն ծառայութիւն են անում (օր. ձմեռը տանտիրոջ կտրի ձիւնն են սրբում, հացն են թխում տարին 8—10 անգամ կային): Գաղթականների զաւակներին էլ

տեղական դպրոցներում ձրի ուսում է տրւում: Որեւէ գաղթական առաւուսին 15 տարուայ ընթացքում քաղաքացի է դառնում:

Վանեցի հայերը զբաղւում են վաճառականութեամբ, առևտուրով, արհեստներով և այն բոլոր զբաղումներով, որոնք յիշուած են վանեցիների զբաղումների մասին խօսելիս: Արդէն տեսանք թէ թիւրքերը ինչով են զբաղւում, նրանք առևտուրից և արհեստից աւելի սէր ունեն և շահ փնտրում են պետական պաշտօնների և կալուածատիրութեան մէջ, իսկ հայերը այդ ասպարէզներում յաջողութիւն և դիւրութիւն չունենալու պատճառով իրանց նուիրել են առևտուրի և արհեստների:

Զնայած հայերի ջանքին և աշխատասիրութեան իրանց տնտեսական վիճակը շատ վատ է, մանաւանդ եթէ համեմատելու լինենք ուրիշ նահանգական քաղաքների, օր.՝ Կարինի, Կեսարիայի, Սվազի, Պարբերդի և Բիթլիզի հետ, այս քաղաքների բնակիչները վանեցիներից և մասնաւորապէս հայերը Վանի հայերից տնտեսապէս անհամեմատ աւելի բարուղը վիճակ ունեն: Մէկ խօսքով Վանի հայերը ասիական թիւրքիոյ քաղաքներում ապրող հայերից բոլորից էլ աղքատ են. շատ հեռուն չեն թանք, վերցնենք Վանի դրացի Բիթլիզ քաղաքի հայերը և նրանց տնտեսական վիճակը համեմատենք Վանի հայերի հետ, ահագին տարբերութիւն կը գտնենք: Բիթլիզում հարիւրներով կարելի է գտնել 50,000 լիրայի կարողութիւն ունեցող հայ վաճառականներ. իսկ Վանում ոչ թէ հարիւր, այլ մէկ հատ էլ չի կարելի գտնել. 20,000 լիրայի կարողութիւն ունեցող էլ չկայ Վանում: Բիթլիզցիները ընդհանրապէս հինգ անգամ աւելի բարձր վիճակի մէջ են գտնւում իրանց հարևան վանեցիներից:

Վանեցիների անսխառնձելի տնտեսական վիճակի պատճառները շատ են, որոնցից միքանի կարևորագոյնների մասին կանգ առնել անհրաժեշտ ենք համարում:

Ինչպէս ընդհանուր վանեցիների, մասնաւորապէս Վանի հայերի տնտեսական վիճակին ծանր հարուածներ են հասցրել վերջին քառորդ դարում պատահած միքանի աղէտներ և արկածներ: Իր տեղում յիշեցինք 1876 թուի հրդեհը, այդ հրդեհին զոհ գնացող վաճառանիւթերը հայերին էին պատկանում. հարիւր հազարաւոր բուրլիներ մէկ օրուայ մէջ մոխիր դարձան, այդ վէրքը դեռ մինչև հիմա բուժուած չէ: Վանի շուկայի հրդեհը չէր նմանում Բագուի նաւթահորերի սովորական հրդեհներին, որոնց հասցրած փնտները միքանի ժամ յետոյ մոռացւում են. Վանի շուկան հայերի սիրտն էր, սիրտը

կոտորուեցաւ, մարմինն արդէն մեռած է: Երկու տարի չէր անցել այդ ահուելի հրդեհի վրայ, ահա համառում է և մի ուրիշ պատուհաս, իբրեւ հետեանք 1877—78-ի արեւելեան պատերազմի—Վանում տիրում է սոսկալի սով, հաց չկայ, եղածի գինն էլ 25 անգամ բարձրացել է. թէև հազիւ 2 տարի տեւեց այդ ահուելի սովը, բայց և այնպէս այդ խիստ կարճ շրջանն էլ բաւական էր առանց դրան էր արդէն կմախք դարձած վանեցիներին արիւնաքամ անել:

Անցնում է հրդեհի վրայ ճիշտ 20 տարին, ահա 1896 թուին պատահում է յայտնի արհաւիրքը. այս անգամ Վան սուղղը շուկան չէր բարեբախտաբար ասեմ թէ դժբախտաբար, այլ տներն էին որ վառւում և կողոպտւում, իսկ աշխատող ձեռներն էլ կտրատւում էին. 15 օրուայ ընթացքում հայերի բնակարանների մեծ մասը աւերակ և ամայի դարձան և 1000-ից աւելի աշխատողներ հողի տակ մտան, իսկ երկու տարի յետոյ առաջին սովից 20 տարի յետոյ իբրեւ հետեանք նախորդ տարում պատահող անցքերի կրկնուեցաւ սովը. այս անգամ թէև առաջինի չափ չբարձրացաւ, բայց աւելի աղետալի դարձաւ, որովհետեւ 1878-ի սովի ժամանակ փողը առատ էր Վանում, ցորենն էլ շատ թէ քիչ կարելի էր ձեռք բերել, իսկ այս անգամ թէ փող չկար և թէ ցորեն, այս սովը պատահեցաւ այն ժամանակ, երբ երկրագործի եզն ու գոմէշը խլուած էին իր ձեռքից, երբ պոլսեցի հայ պանդուխտները փոխանակ օգնութեան ձեռք կարկառելու իրանց ընտանիքներին (ինչպէս արել էին նախորդ սովի ժամանակ)՝ մերկ ու ջլուտ հայերնիք էին դառնում իրանց ընտանիքի բեռը աւելի ծանրացնելու: Այս անգամ և՛ հացի, և՛ փողի, և՛ վաստակի, և՛ աշխատաւորի սով էր, թալանից, հրդեհից ազատուած թափթփուքները այս անգամ սովը տարաւ: Հազարաւոր տներ ծախեցին իրանց ամենամանրագիշտ կահկարասիներ (անկողին), ոմանք իրանց տներն են ծախում, շատ նշանաւոր տների անդամները մուրացկանի տապալակը կախում են իրանց ուսից, աւելի շատերը թողնում են իրանց տունն ու տեղը և հազար ու մի նեղութիւններով փախչում են երկրից դուրս «փշուր մը խաց» ճարելու համար, մի խոշոր խումբ էլ օրերով, շաբաթներով խոտ, արմատ, ուտելուց յետոյ դաւանափոխութեան է դիմում կաթոլիկ քարոզիչների գուլթը շարժելու և օգնութիւն ստանալու նպատակով:

Հայերի տնտեսական վիճակի վրայ մեծ ազդեցութիւն արտաւայն կարգադրութիւնը, որի համաձայն վանեցիները Պոլիս չեն կարող երթալ, իսկ որովհետեւ բացի Պոլսից ուրիշ որեւէ քաղաք չկայ նահանգներում, ուր կարելի լինի գործ գտնել և

փող աւելացնել, այդ պատճառով էլ վանեցի հայերը իրանց ծննդավայրում եղած միջոցներով բաւականանալու պարտաւորուած են: Մինչև 1895 թիւը ամեն տարի կարելի էր Պոլսում հաշուել մօտ 7,000-ի չափ պանդուխտ հայ վանեցիներ քաղաքացի և գիւղացի: Պանդխտութեան էին զնում նրանք, որոնք հայրենիքում շահաւոր գործ չէին կարող գտնել, նրանք հայրենիքից հեռանալով՝ պանդխտավայրում հաշուում էին իրանց բախտի հետ և ամեն տեսակ գործի ձեռնարկում էին պարապ չմնալու համար. իսկ հայրենիքում մնացողներն էլ բաւական արդիւնաւոր գործեր և գոհանալու չափ շահի աղբիւրներ էին կարողանում ձեռք բերել: Պոլսում գտնուող վանեցի պանդուխտները տարեկան 80,000 լիրա (մօտ 700,000 ռուբլի) գումար փող էին փոխադրում Վան, բացի դրանից 4—500 լիրայի էլ զանազան ապրանքներ էին ուղարկում իրանց ընտանիքներին, որով տարեկան մօտ 800,000 ռուբլի փող էր մտնում Վան և մեծ ազդեցութիւն էր ունենում Վանի աղքատիկ ելև-մտացոյցի վրայ, իսկ այժմ գրեթէ բոլովին դադարել է այդ աղբիւրը, Կովկաս, Ամերիկա, Բուլղարիա և ուրիշ զանազան քաղաքներում գտնուող պանդուխտները հազիւ թէ տարեկան 5000 լիրա փոխադրեն Վան: Միւս կողմից՝ Վանում գործը չի կարող բաւականացնել աշխատողներին: Վանում աշխատու- ընդունակութիւն ունեցողների 70%-ը իր օրական աշխատութեան իւր վարձ ստանում է 2—3 ղուրուշ (16—24 կոպէկ) կամ տարեկան առաւաւելն 8—10 լիրա, և այս գումարով որևէ ընտանիքի հայր պիտի պահէ 5—7 անդամներից բաղկացած տունը:

Զինուորական տուրքն էլ բաւական ծանր է վանեցի հայերի համար. իր տեղում տեսանք թէ վանեցի հայերը ինչ տեսակ և որքան տուրք պարտաւոր են վճարել կառավարութեան, սակայն այդ օրէնքը միայն վանեցիների համար չէ, այլ ամբողջ թիւրքահպատակների, որով վանեցի հայը նոյնքան զինուորական տուրք պէտք է տայ, որքան իզմիրցի, կեսարացի կամ բրուսացի հայը. իհարկէ՝ կեսարացու համար 40 ղուրուշ զինուորական տուրք տալ շատ հեշտ է, իսկ վանեցուն ոչ: Իզմիրցի հայը իր վաստակի $\frac{1}{130}$ մասն է տալիս իբր զինուորական տուրք, իսկ վանեցին $\frac{1}{30}$ մասը:

Վանեցի հայի ապրելու ներկայ ձևը նոյնպէս ազդում է տնտեսական վիճակի վրայ և հետզհետէ աղքատացնում է նրան: Վանեցին ներկայումս մոտ քից աւելի ելք է ունենում: Օր.՝ մի ընտանիք որ ունի 20 լիրայի մուտք, 20—25 և նոյն- իսկ 30 լիրայի ելք է ունենում: Այդպէս չէր առաջ, վանեցին:

իր տունը կանոնաւոր կառավարելուց յետոյ տարեկան մի խոշորիկ գումար էլ աւելացնելու փոխարէն պարտք է աւելացնում, բայց և այնպէս չի կարող տունը կանոնաւոր կառավարել: Դրա պատճառը հասկանալի պիտի դառնայ եթէ համեմատենք վանեցու ներկայումս և անցեալում ունեցած ապրելու ձևը:

Վերցնենք օր. 80-ական թուականները և համեմատենք ներկայի հետ: Մինչև 80-ական թուականները վանեցին գործածում էր տեղական շալվար (որ պատրաստում էր բրդից), սպիտակեղէնները պատրաստում էր տեղական կտավից, հագնում էր իշիկ և զպուն մանխայից պատրաստուած, մահուդից էլ սալթա կամ սաքօ (պալլաօ) էր հագնում, իբրև ոտնաման գործածում էր տեղական սուլ, որ կարելի էր ձեռք բերել ընդամենը 80—150 դուրուշով, և հագնում էր 2—3 տարի (սաքօ՝ 8—10 տարի), ծակուած կամ մաշուած մասերն էլ կարկատաններով շարունակ նորոգում էր. իսկ այժմ սրանց փոխարէն հագնում է ևրոպական թանգ ապրանքներից պատրաստուած կոստիւմ, ճերմակեղէնները պատրաստում է ևրոպական բատիսկայից կամ առնուազն ամերիկայից և տեղական չիթի ու շիւայի փոխարէն գործածում է ևրոպական չիթ, դոկ կայն, սուլի փոխարէն գործածում է մուճակ, ամառուայ ու ձմեռուայ սեզոններին յարմարացնում է իր հագուստները, և այս բոլորը ձեռք է բերում 3—400 դուրուշով և մէկ տարի էլ չի կարող գործածել այս հագուստները, որովհետև չեն դիմանայ: Տան շէնքի և կահաւորութեան մասին նոյնը կարելի է ասել. մինչև յիշեալ թուականները վանեցիները գոհանում էին 4—5 կտորից բաղկացած միայարկ բնակարանով, որի կահաւորասիները շատ պարզ, նահապետական էին, գեղեցկութիւնից աւելի դիմացկունութիւն ունէին. մէկ երկու կտոր կապերտ կամ թաղիք, մի քանի հատ բարձ ու մինդար (բազմոց), ահա այդ շրջանի կահաւորութիւնը. մէկ բարձ կամ մինդար մինչև 100 տարի էլ կարող է դիմանալ. միայն 3—4 տարին մի անգամ նրանց երեսի չիթը պէտք էր փոխել. իսկ այժմ դրանց փոխարինում են ևրոպական ձևի աթոռներ, թիկնաթոռներ, կանափէներ, դիւաններ, սեղաններ և ուրիշ բազմաթիւ զարդեր, որոնք փչանալու ենթակայ լինելով՝ 1—2 տարին անգամ կամ պէտք է վերանորոգուեն կամ նորով փոխարինուեն, չնայելով որ 3—4 անգամ աւելի սուղ գնով են ձեռք բերում, քան բարձ ու մինդարներ: Յիշեալ շրջանի մէջ իբրև խմիչք գործածութեան մէջ էին գինի և օղի, այժմ աւելի մեծ քանակութեամբ են գործածում սրանք, իսկ սրանց վրայ աւելացել է նաև թէյի, սուրճի, օշա-

բաժնեւորի և կաթի գործածութիւնը: Կերակրի տեսակներն էլ բարդուած են, մնունդին այժմ աւելի ուշադրութիւն են դարձնում: Աղջկայ հարսնանալու պայմաններն էլ հետզհետէ բարդուած են. մինչև յիշեալ թուերը աղջիկը հօր տնից հեռանում էր ջնչին օփիտ տանելով իր հետ, իսկ այժմ այդ օփիտի խնդիրը մեծ մտահոգութիւն է պատճառում ծնողներին, երկպատիկ, քառապատիկ ծախս է լինում հարսնացու աղջկայ վրայ: Ծնողները այժմ պարտաւոր են մի կարևոր գումար էլ յատկացնել իրանց թէ մանչ և թէ աղջիկ զաւակների դաստիարակութեան համար. այս ծախսիցն էլ ազատ էին ծնողները մինչև յիշեալ թիւը:

Կարծեմ շատ թէ քիչ պարզուեցաւ ընթերցողի համար թէ այժմ վանեցին ռոքան փոխել է իր ապրելու ձևը և պարտաւորուած է առաջուանից 4—5 անգամ աւելի ծախս տնել, բայց ռո տեղից պիտի հայթհայթի. այդ ծախքի չափ վաստակ լինէր, իհարկէ՝ որևէ գոյութիւն չպիտի ծագէր. բայց խնդիրն էլ դրանումն է, որ վաստակ ընդհակառակն պակասել է. 80-ական թուականներին՝ որևէ ընտանիքի հայր 10 լիւրայով օրինաւոր կերպով իր ընտանիքը կառավարելուց յետոյ նոյնքան փող էր աւելացնում կամ կալուած էր գնում, իսկ այժմ 30 լիւրայով էլ չի կարելի այն ժամանակուայ չափ կանոնաւոր տուն կառավարել, այնինչ տնտեսական շահը 20 ոսկուց աւելի չէ:

Անշուշտ հետաքրքիր է իմանալ թէ այժմ ապրուստի գինը ինչպէս է վանում: Այդ հարցին շատ թէ քիչ գոհացում տալու նպատակով այստեղ դնում եմ մի քանի գըլխաւոր նիւթերի և իրեղէնների ցուցակը իրանց առջև նշանակելով միջին արժէքը.

Ցորեն—քիլէն արժէ 140—180 դուրուշ, փութը—մօտ 60—75 կոպ. (վերջին սովից յետոյ 1899 և 1900 տարիների առատ բերքի պատճառով ցորենը չափազանց աժանացաւ, քիլէն 800 դուրուշից իջաւ 80—100 դր. այժմ փոքր ինչ բարձրացել է և հասել մինչև յիշեալ գումարին). ոչխարի միս ամառուայ շրջանում մինչ ձմեռուան սկիզբը օխան արժէ 2 դուրուշ—ֆունտը 4—5 կոպէկ (ձմեռը գիւղի ճանապարհները փակւում են և ոչխար շատ քիչ է մօրթւում քաղաքի մէջ և ամառուայ կրկին գնողն է ծախւում, վանեցի հայերը չկարողանալով այդ գնով միս ուտել, կովի միս են գործածում ձմեռը, կամ ոմանք աշնան վերջերը միսը աղում են և պահում են ձմեռուան մէջ ուտում են). կովի միս ձմեռուայ ընթացքում օխան 2—3 դ.—ֆունտ 5—7 կոպ. իւղ—օխան 10—11 դ.—ֆունտ—20—22 կոպ. պանիր՝ յու-

նիսի մէջ՝ լիտր՝ 14—18 ղ.—փութը—2—2½, բուբլի. ձմեռուայ ընթացքում օխան 2½—3 ղ. ֆունտը—10—12 կոպ. (վանեցի- ները որպէսզի ձմեռը թանգ գնով պանիր չգնեն խանութպան- ներից) յունիսից սկսած երբ գաւառներէից գիւղացիները սկը- սում են պանիր փոխադրել քաղաք, ամբողջ տարուայ համար որքան որ պէտք է գնում են),

Ձու { ամառուայ ընթացքում 6—8 հատ 10 փարա կամ 2 կ.
 ձմեռուայ » 3—4 » » » »
 կաթ—զուտ և մաքուր ամեն ժամանակ օխան 1 ղ.—1 ֆունտ—2 կոպ.,

Ձուկ (տառեխ) 100 հատ—40—50 փարա կամ 8—10 կո- պէկ. (100 ձուկը կշռում է 15—20 ֆունտ, դարձնան ժամա- նակ, մայիս և յունիս ամիսներում այս ձուկը ծախու է գալիս, ամեն տուն հարկաւոր եղած չափով—2—5 փութ միանգամից գնում է աղաջուրի մէջ դնում և ամբողջ տարին գործա- ծում):

Մեղր օխան՝ 8—10 ղ.

ռուբ (դոշաբ) օխան 4—8 ղ.

գինի օխան՝ 2 ղ. 1 վեդրո—1 բ. 60 կոպ.

օղի » 8—10 ղ.

քացախ » 2—3 ղ.

կտաւատի ձէթ օխան 2—3 ղ.

խոտ մէկ բարդ (30 խուրձ)—25—30 ղ.—փութը՝ 10—16 կոպ. (կանաչ ժամանակ խոտի մէկ խուրձը կէս փթից աւելի է կշռում, ձմեռը խոտն էլ է թանկանում. վառելափայտ—չէ- քին (=32 լտրի), 30—40 դուրուշ փութը՝ 8—12 կոպ. ա- ծուխ—լիտր 3—4 դուրուշ—փութ 40—50 կոպէկ:

Աղ { տեղական՝ կամ ուրիշ խօսքով Ջանիկ գիւղ աղբիւրի
 աղը լիտրը 6—7½ ղրշ.—ֆունտը 2 կոպ.
 Խոտախ աղ (Արդրումի նահանգից) լիտր՝ 5—6 ղրշ.,

Հաւ—հատը 1—2 ղրշ.—8—16 կոպ.,

Կանաչեղէններից և բանջարեղէններից՝

{ կանաչ սոխ 8—15 դաստա—10 փարա (դաստան կըշ-
 ում է 1/4—1/5 ֆունտ, ուրեմն 1—2 ֆ. 1 կոպ.).
 գլուխ սոխ—լիտր 1½—2½ ղրշ.—փութ 22—30 կոպ.
 կաղամբ—լիտր 1½—1½ ղրշ. ճակնդեղ տակ)—լիտր 20—30
 փարա. շաղգամ—լիտր 20—40 փարա (գլուխ սոխ, կաղամբ,
 ճակնդեղ և շաղգամ ծախում են աշնան վերջերը, բանջա-
 րանոցների բերքերը հաւաքելու ժամանակ, վանեցիները միան-
 գամից գնում են ամբողջ տարին գործածելու համար):

Պատուիրից՝

տանձ—օխան 20—30 փարա, ֆունտը՝ 1 1 $\frac{1}{2}$ կոպ.

խնձոր—լիտր 2—3 ղրշ.

ծիրան—լիտր 3—4 ղրշ.

սալոր—լիտր 2 $\frac{1}{2}$ —3 $\frac{1}{2}$ ղրշ.

սեխ—լիտր 2—3 ղրշ.

ձմերուկ—1—2 $\frac{1}{2}$ ղրշ.

դդում—20—30 փարա

կարտոֆել—1 $\frac{1}{2}$ —2 ղրշ.

Անշուշտ հասկանալի է՝ թէ բանջարեղէնները և թէ պըտուղները ձմեռուան մէջ թանգանում են հազուադիւս դառնանալու պատճառով:

Մի քանի նմուշ էլ դրսից Վան մտնող իրեղնների.

բրինձ—լիտր 24—30 ղրշ., փութը՝ 4—5 բուբլի.

շաքար—լիտր 24—30 » » » »

թէյ—օխան 25—40 ղրշ. ֆունտը՝ 50—80 կոպ.

սուրճ—օխան 8—12 ղրշ., » 16—24 »

չամիչ—լիտր 15—24 » փութը՝ 2 $\frac{1}{2}$ —4 բուբլի:

Սրանց գինն էլ փոփոխական է, երբեմն աւելի ցածրանում է, երբեմն էլ հակառակն է լինում:

Ահա այս ցուցակի մէջ յիշուածները ինչպէս նաև առհասարակ ամեն բան ներկայումս աւելի սուղ է քան մինչև 80-ական թուականները. մինչև այդ ժամանակները օր.

գինին՝ օխան արժէր 1 $\frac{1}{4}$ —1 $\frac{1}{2}$ ղրշ.—1 փութը՝ 1 բուբլի իւղ՝ » » 6—7 ղրշ.

աղ՝ լիտր » 3—4 ղրշ.

խոտ՝ բարդը » 15—20 ղրշ.:

Այս համեմատութիւնը ցոյց է տալիս թէ ապրուստի գինը ներկայումս աւելի թանկ է քան ութսունական թուականներում: Վանեցիների տնտեսական վիճակի քայքայման ամենագլխաւոր պատճառներից մէկն էլ Վանում մտնող և այնտեղից ելնող գումարների անհաւասարակշռութիւնն է: Արդէն արտահանութեան և ներածութեան մասին խօսելիս մենք տեսանք թէ գլխաւորաբար 90-ական թուականներից սկսած Վանի նահանգը իր սահմաններից ներս է մտցնում տարեկան մօտ 260,000 օսմ. լիրայի ապրանք և դրա փոխարէն դուրս է ուղարկում 105,000 օսմ. լիրայի ապրանք, ուրեմն տարեկան 155,000 օսմանեան լիրա Վանն իր մնդուկից դուրս է հանում. աւելացրէք դրա վրայ նաև այն գումարը, որ վանեցիները հողի տակն են թագցնում կամ մէկ խօսքով անձեռնմըխելի են պահում: Վերջերս է մտել այդ հոսանքը Վանում. թէ

հայերը, թէ թիւրքերը և թէ մանաւանդ քրդերը աշխատում են իրանց ձեռք ընկած փողը աւելացնել և պահել ապագայի համար. թէ տարեկան ճրջան գումար այս ձևով կը պահուի, իհարկէ յայտնի չէ: Իրողութիւնն այս է, որ Վանում տարէցտարի փողը պակսում է: Ո՞րտեղից է ճարում փողը, փողերանոց չունի Վանը. ուրեմն ի՞նչպէս պէտք է բացատրել այս հանելուկը. ահա դրա բացատրութիւնն է որ խիստ տխուր եղբակացութեան է բերում—Վանը օրէցօր սնանկանում է և իր հոգեվարքին է մօտենում: Վանեցիներին ներկայ սերունդը իր պապերից բաւական մեծ քանակութեամբ հողային կալուած, տնային կահկարասիք և դրամական հարստութիւն է ժառանգել. այժմ իր վաստակից աւելի այդ ժառանգութիւնն է իրան կերակրող: Շատերը իրանց տները ծախում են, փողը ուտում են, շատերը արտերը, ոմանք այգի, ոմանք տան այս ու այն աւելորդ (!) կահկարասիքն: Այս կերպով շատերն են ապրում. բայց մինչև երբ պիտի տևէ այդ, առաւաւելն մինչև 8—10 տարի. և իրաւի եթէ տնտեսական ներկայ դրութիւնը շարունակուի միքանի տարի էլ, Վանը տնտեսական կատարեալ քայքայման պիտի ենթարկուի. նշաններն արդէն հիմա երևում են. օր.՝ օրէցօր հողային կալուածները արժէքը իջնում է, 90-ական թուականներին այն արտը որի արժէքն էր 100 լիւրա, այժմ ծախւում է 30 լիւրայի, կամ այն տունը, որ արժէր 200 լիւրայի, այժմ կ'արժէ 70—80 լիւրա: Վանի տնտեսական վիճակի ջերմաչափը հողային կամ անշարժ կալուածքն է:

Տնտեսական տագնապ ընդհանուր է վանեցիներին համար. բայց կան անհատներ, որոնց համար այս տագնապը ձեռնտու պարագայ է իրանց անխիղճ ոտնձգութիւններն աւելի և աւելի առաջ տանելու համար: Ոսպոս վաշխառուների մասին է: Բնական է որ ներկայ տնտեսական անմխիթարական պայմաններում վաշխառուների թիւը պիտի շատանայ և վաշխառութիւնը էլ իր անօրինակ ծայրայեղութեան պիտի յանգի: Արդէն Վանի վաշխառուները առաջուց էլ յայտնի էին իրանց անգթութեամբ, իսկ այժմ ճանաչում եմ այնպիսի վաշխառուներ, որոնք ոչ Աստուած ունին, ոչ խիղճ, ոչ գութ, նրանք անվախ կողոպտում, ծծում, արիւնաքամ են անում իրանց ճանկ ընկնողին: Պարտ են տալիս 20, 50, 60⁰/₁₀₀-ով: Ճիշտ երեք օր առաջ արհեստաւոր մի երիտասարդի հետ խօսելիս մտերմաբար յայտնեց ինձ հետեւալ իրողութիւնը. «Չափազանց նեղւում էի, ամաչում էի դրութիւնս հրապարակի վրայ հանել. դիմեցի ընկերներիցս մէկին և խնդրեցի որ 2 լիւրա պարտ տայ ինձ կէս տարի ժամանակով. ընկերս յանձն առաւ օգնել հետեւալ պայ-

մաններով. ա.) 2 լիրայի փոխարէն 3 լիրա արժէքով որեւէ իր իրան մօտ գրաւ դնեմ, բ.) լիրային ամսական 5 դուրուշ տուկոս տամ, պարտաւորուած ընդունեցի՝ Վէպ չէ որ պատմում եմ, այլ իրողութիւն։ Լիրային ամսական 5 դուրուշ տուկոս տալ նշանակում է տարեկան 60%։ Դեռ այդ տուկոսն էլ ոչինչ, գրաւ դրուած իրեղէնները գումարի կրկին արժէքը պիտի ունենան. պարտապանների մեծ մասը չկարողանալով ժամանակին վճարել իր պարտքը՝ գրաւ դրուած իրեղէնները վաշխառուին է մընում. վանում կարելի է ցոյց տալ հարկւրներով տներ, այգիներ, արտեր (կահկարասիներ չեմ ասում—դրանք անհրաժեշտ են), որոնք այս ու այն պարտապանից խել են վաշխառուները իբրեւ իրանց արդար իրաւունքը։

Այժմ ամփոփելով մեր փաստերը կը տեսնենք որ 1876-ի հրդեհը, 1878-ի և 1898 ահռելի սով ու թանգութիւնները, 1896 ահռելի աղէտը, գաւառացիների Պոլիս պանդխտութեան գնալու արգելքը, միւս կողմից վանում տիրող գործի պակասութիւն, ապրելու ներկայ ձեւը, տուրքերի ծանրութիւնը, վաշխառութիւն և վանից ելնող ու վան մտնող փողի անհաւասարակշռութիւնը վանեցիների և մանաւորապէս վանեցի հայերի տնտեսական վիճակը օրէցօր քայքայում են։

Նիւթական վիճակի համեմատ վանեցի հայերին կարելի է չորս դասակարգի բաժանել.— ա. կամ բարձր դասակարգին պատկանում են այն ընտանիքները, որոնք ելեմուտք են ունենում տարեկան 60—100 լիրա, բ. կամ միջին դասակարգին պատկանում են տարեկան 15—30 լիրայի ելեմուտ ունեցողները, գ. կամ հասարակ դասակարգին պատկանողները ծախսում են տարեկան 6—12 լիրա, իսկ դ. կամ մուրացկանների դասակարգին պատկանում են նրանք, որոնք գիւղերից են գաղթել քաղաք և իրանց ապրուստ հայթայթում են երբեմն մուրալով, երբեմն էլ աշխատելով. սրանց մէջ քաղաքացիներ էլ շատ կան։

Ա. դասակարգին պատկանում են քաղաքի առաջնակարգ առևտրականներ, վաճառականներ և կալուածատէրերը. սրանք իրանց տարեկան վաստակի մի մասը տան վրայ ծախսելուց յետոյ կարող են մի փոքր մաս էլ աւելացնել և բարդել դրամագլխի վրայ։ Բ. դասակարգին պատկանողները ինչ որ շահում են, նոյնութեամբ գործածում են (փող աւելացնողները բացառութիւն են կազմում)։ Գ. դասակարգին պատկանողները իրանց վաստակով շատ անգամ չկարողանալով ապրել պարտք են անում, իսկ դ. դասակարգին պատկանողները իրանց խղճով գոյութիւնը հազիւ թէ պահպանում են։

Ա.	խումբին պատկանող տները կազմում են	2 ⁰ / ₀ .
Բ.	» » » »	20 ¹ / ₀
Գ.	» » » »	70 ¹ / ₀
Դ.	» » » »	8 ⁰ / ₀

Ուրեմն եթէ վան քաղաքի թէ բնիկ և թէ գաղթական հայ ժողովուրդը 2,500 տուն հաշուենք, կունենանք՝

50	տուն ա. խմբին պատկանող,
500	» բ. » »
1750	» գ. » »
200	» դ. » »

Ընդամենը 2500 »

Տնտեսական այս աննախանձելի վիճակում ապրող վանեցիին իր կենցաղավարութեան մէջ ցոյց է տալիս չափազանց տնտեսագիտութիւն և խնայասիրութիւն: Ճաշակի խնդիրն է միայն որ նրան մեծամեծ ծախսերի է ենթարկում, այլապէս նա շատ քիչ ծախսով պիտի բաւականանար, ուտելիքի մէջ երևում է վանեցու տնտեսագիտութիւնը շատ փայլուն կերպով, մէկ ֆունտ մսով 6 անդամից բաղկացած ընտանիք կերակրւում է 2 անգամ, իւրաքանչիւր անգամին երկու տեսակ կերակուրով, խնայասէր վանեցի հայ տանտիկինը 1 ֆունտ մըսից կարող է 5 տեսակ կերակուր պատրաստել թէ ամառ թէ ձմեռ, մէկի մսի հետ կարտոֆիլ է գործածում, միւս կերակուրի մէջ խնձորի չիր, երրորդին լոբի, չորրորդին շաղգամ, հինգերորդին կաղամբ կայլն կայլն: Մի խօսքով մսի վրայ հարկւաւոր տեսակներով պտուղներ, հունդեր և բանջարեղէններ են ձգում վանեցի տանտիկինները. սուպի անուն չկայ մեր խոհարարուհիների կերակուրների ցուցակի մէջ, միայն հարսանիքների ժամանակ կարելի է հանդիպիլ չորբայի, որ միևնոյն սուպն է հաւի մսով պատրաստուած: Մսեղէն կերակուր ամեն օր գործածել չէ կարելի, մէկ օր միս, միւս օր իւղ, երրորդ օր պահք, չորրորդ ձուկ ու թան, յաջորդ օրը ժաժիկ կամ պանիր: Վանեցիների մեծամասնութեան տարեկան սնունդի մէջ ամենակարեւոր տեղն են բռնում հաց, տառեխ ձուկ, ժաժիկ, պանիր, թան և ապուր:

Միայն ուտելիքի մէջ չէ որ վանեցին խնայողութիւն է անում, այլ ամեն մի ծախսի մէջ: Հաճոյքների համար էլ նա խնայող է, խնջոյքներ շատ քիչ են պատահում, խմիչքի գործածութիւնը համեմատելով ուրիշ քաղաքների հետ շատ քիչ է, չկայ վանում որևէ տուն, որ սովորութիւն եղած լինի ամեն օր ճաշի և ընթրիքի ժամանակ գինի գործածուի, չնայելով

գլինին իրանց այգիներին և պատրաստում։ «Նմելու փոխա-
րէն, ասում է վանեցին, գլինները կը ծախեմ և հազար հոգս
կը հոգամ»։ Վանեցին ժամանակի գործածութեան մէջն էլ
տնտեսագէտ և խնայող է, պարապ ժամանակ չի ունենում,
գործ եղած ժամանակ գիշեր-ցերեկ չի հարցնում, այլ աշխա-
տում է։ Այո, մի օտարերկրացի եթէ վան մտնի, տեսնելով
վանեցիների գործը՝ պիտի հրատարակէ թէ վանեցիների պէս
դանդաղ, ծոյլ, ժամավաճառ, անգործ ժողովուրդ ուրիշ տեղ
չկայ, բայց նա իր տեսութեան մէջ սխալւում է, ընդհակառա-
կըն միջավայրն է որ գործ չէ տալիս նրան։ Այն գործը որ
կատարում է վանեցին 3 ժամում, կարող է կատարել 1 ժա-
մում, բայց որովհետեւ միւս 2 ժամին պարապ պիտի մնայ,
այդ պատճառով է երկարացնում գործը։ Վանում գործող շատ
կայ, բայց գործ չկայ, մինչև անգամ 2 կոպէկ օրավարձին էլ
պէտք ունեցող կայ, միայն թէ գործ տուէք։ Վանեցի արհեստա-
ւորներից ոմանք՝ դերձակ, մուճակագործ ձմռան ընթացքում
հարսանիքների շրջանում երբ շատանում է գործը, օրուան
24 ժամուայ մէջ հազիւ թէ 3—4 ժամ քնեն, այլ շարունակ
աշխատում են։ Վանի խանութպանները ձմռան խիստ ցրտերին
ծալապատիկ նստում են իրանց խանութներում առանց վառա-
րանի, առանց կրակի, միւս կողից սառած ձեռներով յաճախոր-
դին ուղածները տանել բերել, վերցնել դնել, չափել ձևել չեն
դժուարանում։

ԾԵՐՈՒԿ

(Պը շարունակուի)